

III CZP 46/04 - Uchwała Sądu Najwyższego

Opublikowano: OSNC 2005/9/152, M.Prawn. 2005/23/1192, Prok.i Pr.-wkł. 2005/3/33, LEX nr 122032

Uchwała

Sądu Najwyższego

z dnia 15 września 2004 r.

III CZP 46/04

TEZA aktualna

Wierzytelność z tytułu pokrycia wkładu jednego z małżonków w spółce cywilnej ze środków należących do majątku wspólnego podlega rozliczeniu na podstawie art. 45 k.r.o., stosowanego w drodze analogii.

UZASADNIENIE

Skład orzekający

Sędzia SN Tadeusz Domińczyk (przewodniczący)

Sędzia SN Iwona Koper (sprawozdawca)

Sędzia SN Tadeusz Żyźnowski

Sentencja

Sąd Najwyższy w sprawie z wniosku Haliny K. przy uczestnictwie Jana K. o podział majątku dorobkowego, po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym w dniu 15 września 2004 r., przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Iwony Kaszczyszyn, zagadnienia prawnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Płocku postanowieniem z dnia 5 maja 2004 r.:

1) Czy wierzytelność z tytułu wkładu pieniężnego wniesionego do spółki cywilnej przez jednego z małżonków ze środków należących do majątku wspólnego obojga, podlega podziałowi w postępowaniu sądowym o podział majątku dorobkowego;

2) a w razie odpowiedzi twierdzącej: co w dacie ustania wspólności stanowi majątek podlegający podziałowi?"

podjął uchwałę:

Wierzytelność z tytułu pokrycia wkładu jednego z małżonków w spółce cywilnej ze środków należących do majątku wspólnego podlega rozliczeniu na podstawie art. 45 k.r.o., stosowanego w drodze analogii.

Uzasadnienie faktyczne

W postanowieniu z dnia 16 grudnia 2003 r. Sąd Rejonowy w Gostyninie ustalił, że w skład majątku wspólnego byłych małżonków Haliny i Jana K. wchodzi m.in. udział w spółce cywilnej "A." o wartości 38.667,60 zł, który przyznał na własność uczestnikowi Janowi K. i uwzględnił przy określeniu wysokości spłaty na rzecz wnioskodawczynie. Ustalił, że małżeństwo wnioskodawczynie i uczestnika, zawarte w dniu 7 czerwca 1980 r., zostało rozwiązane przez rozwód wyrokiem z dnia 17 marca 1994 r. Uczestnik był współnikiem

spółki cywilnej "A.", do której w latach 1991-1992 r. wniósł kwotę 30.000 zł sprzed denominacji, pochodzącą z kredytu spłaconego w okresie trwania małżeństwa oraz ze sprzedaży samochodu stanowiącego majątek wspólny małżonków. Wartość przyznanego uczestnikowi udziału w spółce określił na podstawie wartości części majątku obrotowego spółki na dzień 31 grudnia 1993 r., którą zwaloryzował proporcjonalnie do wzrostu przeciętnego wynagrodzenia w latach 1993-2003.

Przy rozpoznawaniu apelacji uczestnika Sąd Okręgowy powziął poważne wątpliwości wyrażające się w zagadnieniu prawnym przytoczonym na wstępie. (...)

Uzasadnienie prawne

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sformułowane w punkcie pierwszym postanowienia zagadnienie prawne oparte zostało na założeniu, że wierzytelność z tytułu wkładu pieniężnego, wniesionego do spółki cywilnej przez jednego z małżonków ze środków majątku wspólnego małżonków, wchodzi w skład tego majątku, a podniesiona wątpliwość dotyczy jedynie tego, czy podlega ona podziałowi w postępowaniu o podział majątku dorobkowego. Odpowiedź na tak postawione zagadnienie musi być pozytywna, gdyż w postępowaniu tym podziałowi podlegają także wierzytelności należące do tego majątku.

Rozstrzygnięcie, co w takiej sytuacji stanowi majątek podlegający podziałowi, wymaga w pierwszej kolejności zajęcia stanowiska odnośnie do przynależności do majątku wspólnego małżonków praw uzyskanych przez jednego małżonka w zamian za wniesienie wkładu do spółki cywilnej ze środków pochodzących z tego majątku. Prawa te określane mianem "praw spółkowych" obejmują uprawnienia korporacyjno-obligacyjne przysługujące małżonkowi współnika.

Wspólność łączna nie jest samodzielnym stosunkiem prawnym, gdyż zawsze jest oparta na stosunku podstawowym, którym jest stosunek o charakterze osobistym. Zgodnie z art. 196 k.c., wspólność łączna jest regulowana przez przepisy dotyczące stosunków, z których wynika. Wspólność łączna majątku spółki jest regulowana przez przepisy kodeksu cywilnego (art. 860 i nast.), a wspólność dorobku małżeńskiego przez przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (art. 31 i nast.). Przepisy kodeksu cywilnego oraz kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie zawierają ogólnej regulacji wspólności łącznej, jednak obie jej postacie mają cechy wspólne: stabilny charakter, służebna rola wobec stosunku podstawowego, zakaz rozporządzania udziałem we wspólnym majątku i poszczególnych jego składnikach (art. 863 § 1 k.c. i art. 35 k.r.o.) oraz przekształcenie się wspólności łącznej we wspólność ułamkową po ustaniu stosunku podstawowego (art. 875 k.c. i art. 54 k.r.o.).

Pomimo wskazanego podobieństwa, między majątkiem spółki, będącym de facto majątkiem wspólnym wszystkich współników, a majątkiem wspólnym małżonków występuje różnica. Określone prawo majątkowe nie może jednocześnie przynależeć do majątku spółki i do majątków osobistych lub majątku wspólnego małżonków współników. Majątek spółki podlega regulacji zawartej w kodeksie cywilnym (art. 860 do 875), a majątek wspólny małżonków regulacji zawartej w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 31 i nast.). Majątki te służą różnym celom; w przypadku spółki cywilnej jest to cel gospodarczy, a majątek wspólny małżonków ma służyć przede wszystkim ochronie rodziny. Zawarcie przez jedno lub też oboje małżonków umowy spółki cywilnej nie powoduje żadnych zmian w stosunkach

majątkowych małżonków uregulowanych w dziale III k.r.o. Do składników, które małżonek wspólnik wniósł jako wkład do spółki cywilnej znajdują od tej chwili zastosowanie wyłącznie przepisy o spółce, bez względu na to, czy przedmiot wkładu przynależał do majątku odrębnego małżonka wspólnika, czy też do majątku wspólnego małżonków. Stosunki majątkowe małżonków można podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą te, które objęte są małżeńskimi ustrojami majątkowymi i podlegają przepisom kodeksu rodzinnego i opiekuńczego; ich zmiana następuje w następstwie zmiany ustroju majątkowego. Drugą grupę stanowią stosunki, które nie są objęte ustrojem majątkowym. Trafnie podnosi się w doktrynie, że nazwa działu III k.r.o. "stosunki majątkowe między małżonkami" jest myląca, albowiem przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie regulują całości stosunków majątkowych małżonków. Stosunki majątkowe małżonków nieuregulowane przez kodeks rodzinny i opiekuńczy mogą być wynikiem zawierania przez małżonków umów (np. sprzedaży, darowizny), które dotyczą ich majątków i polegają na przeniesieniu poszczególnych składników majątkowych z jednego majątku do drugiego. Nie ma przeszkód, by umowę spółki zakwalifikować jako umowę będącą źródłem powstania stosunków majątkowych małżonków, które nie podlegają małżeńskiemu ustrojowi majątkowemu. Nie zachodzi więc kolizja między unormowaniami dotyczącymi wspólności łącznej, zawartymi w kodeksie cywilnym i odnoszącymi się do spółki cywilnej, zawartymi w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w odniesieniu do majątku wspólnego małżonków. Wspólnik spółki cywilnej otrzymuje - w zamian za wniesienie wkładu albo zobowiązanie się w inny sposób do osiągnięcia wspólnego celu gospodarczego - uprawnienia spółkowe, które tradycyjnie dzieli się na korporacyjne i obligacyjne. Podanie ich wyczerpującego katalogu nie jest możliwe, gdyż różnie przedstawia się on w poszczególnych spółkach. Do typowych uprawnień korporacyjnych należy uprawnienie do prowadzenia i reprezentowania spółki, do podejmowania uchwał itp., najważniejszym zaś uprawnieniem obligacyjnym jest prawo do zysku.

Otrzymanych przez wspólnika uprawnień nie można określać pojęciem udziału w takim znaczeniu, jakim posługuje się kodeks cywilny, regulując stosunek prawny spółki cywilnej, a więc w znaczeniu udziału rozumianego jako stosunek uczestnictwa w majątku spółki (art. 863 k.c.), stosunek uczestnictwa w zyskach i stratach spółki (art. 867 k.c.) oraz stosunek uczestnictwa w spółce (art. 869 k.c.). W doktrynie wymienia się także udział jako część majątku, która przypadnie wspólnikowi wskutek rozwiązania spółki i przekształcenia wspólności łącznej w ułamkową (art. 875 k.c.).

Na gruncie kodeksu spółek handlowych przez udział rozumie się uprawnienia cywilnoprawne otrzymane w zamian za wniesienie wkładu do spółki. Termin "udział" wskazuje, że uprawnienia te określa się za pomocą wielkości ułamkowych, które w sumie muszą dać jedność. W spółkach osobowych występuje wspólność łączna, bezudziałowa, dlatego w przypadku tych spółek nieuzasadnione jest twierdzenie o przynależności do majątków małżonków udziału w spółce, a jedynie o przynależności do nich otrzymanych przez małżonka wspólnika uprawnień korporacyjno-obligacyjnych.

W piśmiennictwie istnieje różnica poglądów co do określenia majątków małżonków, do których przynależą prawa spółkowe w przypadku wniesienia wkładu z majątku wspólnego. Wszelkie wątpliwości w tej materii ustana z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 17 czerwca

2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 162, poz. 1691), która w art. 33 pkt 3 ustanowiła zasadę przynależności do majątku osobistego (dotychczas odrębnego) każdego z małżonków praw majątkowych wynikających ze wspólności łącznej podlegającej odrębnym przepisom. Na tej podstawie wszelkie prawa spółkowe, w tym wierzytelności, prawo do części majątku spółki pozostającej po jej likwidacji oraz zysk spółki i przedmioty uzyskane w czasie trwania spółki należą do majątku osobistego wspólnika. Także na gruncie obowiązującego prawa uzasadnione jest opowiedzenie się za stanowiskiem, że otrzymane przez małżonka wspólnika, w zamian za wniesienie wkładu z majątku wspólnego, prawa spółkowe wchodzi w skład majątku odrębnego małżonka wspólnika.

Prawa spółkowe korporacyjne przynależą do majątku odrębnego małżonka wspólnika na podstawie art. 33 pkt 6 k.r.o. jako prawa niezbywalne. Jak podnosi się w doktrynie, ze względu na art. 33 pkt 6 k.r.o., prawa niezbywalne można podzielić na dwie grupy. Do jednej należą prawa ściśle związane z osobą uprawnionego (np. prawo użytkowania, służebność osobista, prawo do alimentacji), niewchodzące w skład spadku i zawsze przynależne do majątku odrębnego, do drugiej zaś prawa, które nie gasną ze śmiercią uprawnionego (np. prawo odkupu, prawo pierwokupu) i mogą być zarówno składnikiem majątku wspólnego jak i odrębnego. Prawa o charakterze organizacyjno-majątkowym są ściśle związane z osobą uprawnionego, o czym świadczy chociażby zakaz rozdzielania tych uprawnień od praw czysto majątkowych. Uprawnienia korporacyjne nie wchodzi w skład spadku; nie do przyjęcia jest, by z uprawnień tych mogła korzystać osoba, która nie jest stroną umowy spółki. Przytoczone względy sytuują te prawa w pierwszej grupie praw niezbywalnych.

Prawa obligacyjne dzielą się na tzw. prawa ogólne, które wspólnicy uzyskują w zamian za wniesienie wkładu w momencie zawarcia umowy spółki, oraz wierzytelności, które przypadają wspólnikom w toku działalności spółki. Przykładem pierwszych jest tzw. ogólne prawo do zysku, które przysługuje wspólnikom niezależnie od tego, czy spółka osiąga zysk. Do uprawnień obligacyjnych drugiej grupy należy natomiast roszczenie, które przysługuje wspólnikowi o wypłatę konkretnej kwoty tytułem zysku wypracowanego przez spółkę.

Na zbywalność wymagalnych wierzytelności spółkowych wskazywał wyraźnie w odniesieniu do spółek jawnych art. 109 k.h. Przepis ten zezwalał wspólnikowi na rozporządzenie prawami do świadczeń w pieniądzu lub innych rzeczach przypadających mu w czasie trwania spółki jako udział w zysku, odsetki, zwrot wydatków, wynagrodzenie za prowadzenie spraw oraz prawa z tytułu podziału spółki po ustąpieniu lub rozwiązaniu spółki.

Odpowiednikiem tego przepisu jest art. 55 k.s.h., który przewiduje możliwość zawarcia przez wspólnika spółki umowy spółki lub innej umowy o przeniesieniu na osobę trzecią niektórych praw z tytułu uczestnictwa w spółce. Fakt, że podobne przepisy nie znalazły się w przepisach kodeksu cywilnego regulujących spółkę cywilną spowodowany jest lakonicznością tego uregulowania. Pod rządami kodeksu zobowiązań z 1933 r. nie budziła wątpliwości, ze względu na treść art. 563, możliwość rozporządzania powyższymi uprawnieniami przez wspólnika spółki cywilnej. Uznać należy zatem, że wymagalne wierzytelności spółkowe jako prawa zbywalne przynależą do majątku wspólnego małżonków.

Trudność w zakresie rozstrzygnięcia o przynależności do majątku wspólnego małżonków lub majątku odrębnego małżonka wspólnika pojawia się natomiast w przypadku ogólnych praw

spółkowych, wyłania się bowiem kwestia, do której grupy praw niezbywalnych należy je zaliczyć. Oparcie się na podobieństwie pomiędzy ogólnymi prawami obligacyjnymi a prawem pierwokupu lub odkupu - zaliczanych do praw niezbywalnych objętych hipoteką art. 33 pkt 6 k.r.o. - prowadzi do wniosku, że ogólne prawa obligacyjne przynależą do tego z majątków małżonków, z którego wniesiony został wkład do spółki. W przypadku wniesienia przez małżonka wkładu z majątku wspólnego, uprawnienia te należałyby do majątku wspólnego, zgodnie z poglądem doktryny, prawo odkupu lub pierwokupu przynależy bowiem do tego majątku małżonków, w którym znajduje się przedmiot sprzedaży. Bardziej uzasadnione jest jednak zaliczenie "ogólnych" praw obligacyjnych do pierwszej grupy praw niezbywalnych ściśle związanych z osobą uprawnionego. Przemawia za tym chroniony ustawowo zakaz oddzielania tych uprawnień od praw korporacyjnych. Artykuł 867 § 1 k.c. zawiera normę iuris cogentis, która wyklucza możliwość wyłączenia wspólnika z udziału w zysku, czyli pozbawienia go ogólnego prawa do zysku. Podobnie, w przypadku spółki jawnej przyjmuje się w doktrynie, że sprzeciwia się istocie spółki postanowienie umowy, według którego wspólnik nie ma uczestniczyć w zysku, a zatem w przypadku zawarcia umowy spółki stroną tej czynności prawnej jest jedynie małżonek składający oświadczenie woli, drugi małżonek może natomiast partycypować w zyskach spółki. Rozwiązanie takie jest zgodne z charakterem prawnym spółek osobowych, które są oparte na szczególnym stosunku osobistym wspólników. W przypadku zaliczenia praw korporacyjnych oraz spółkowych praw obligacyjnych do majątku wspólnego, wspólnikiem stawałby się automatycznie małżonek wspólnika składającego oświadczenie woli.

Powyższe rozważania prowadzą do sformułowania następujących wniosków. De lege lata w skład majątku odrębnego małżonka wspólnika wchodzi spółkowe prawa korporacyjne oraz ogólne prawa obligacyjne. W skład majątku wspólnego małżonków wchodzi wierzytelność o wypłatę konkretnej kwoty z osiągniętego przez spółkę zysku oraz jako dorobek, w rozumieniu art. 32 § 1 k.r.o., także konkretna suma pieniężna otrzymana tytułem zysku. Rozwód jednego ze wspólników nie jest przyczyną rozwiązania spółki, w skład majątku wspólnego podlegającego podziałowi nie wchodzi zatem "udział" w rozumieniu art. 875 k.c. Dopóki trwa stosunek prawny spółki, dopóty wspólność łączna majątku wspólnego jest nienaruszona (art. 863 k.c.), w skład majątku wspólnego nie wchodzi więc żadna wierzytelność związana z majątkiem, jaki otrzyma wspólnik po rozwiązaniu i likwidacji spółki.

Na tym tle uwidacznia się istota wątpliwości prawnych Sądu Okręgowego, powstaje bowiem pytanie, czy do rozliczenia wierzytelności z tytułu pokrycia wkładu jednego z małżonków w spółce cywilnej ze środków należących do majątku wspólnego małżonków ma zastosowanie wprost art. 45 k.r.o.

Ustawodawca nie zdefiniował pojęcia "nakładów" i "wydatków" w rozumieniu art. 45 k.r.o. Jak stwierdza się w piśmiennictwie, nakłady i wydatki, o których mowa w tym przepisie, obejmują wszystkie przysporzenia na rzecz jednej masy majątkowej, dokonane z uszczerbkiem dla drugiej masy majątkowej. Jego źródłem może być zarówno czynność prawna, czynność faktyczna (np. połączenie rzeczy ruchomej należącej do jednego majątku z nieruchomością należącą do innej masy majątkowej), jak i jakiegokolwiek inne zdarzenie. Jako przykład zastosowania art. 45 k.r.o. podaje się nakłady i wydatki z majątku wspólnego na

działalność gospodarczą prowadzoną przez jednego z małżonków opartą na majątku odrębnym. W piśmiennictwie wyrażono pogląd o możliwości stosowania w drodze analogii art. 45 k.r.o. do wzajemnych rozliczeń małżonków, np. w przypadku bezpodstawnego zbycia przez jedno z małżonków przedmiotów należących do majątku wspólnego.

W wyniku wniesienia wkładu do spółki z majątku wspólnego małżonek wspólnik otrzymuje uprawnienia spółkowe, które wejdą do jego majątku odrębnego. W majątku tym następuje więc przysporzenie majątkowe z uszczerbkiem dla majątku dorobkowego małżonków, zachodzi bowiem związek między przysporzeniem w jednym majątku a uszczerbkiem w drugim. Nie wystarcza to jednak do stosowania wprost art. 45 k.r.o. w razie wniesienia wkładu z majątku wspólnego przez jednego z małżonków do spółki cywilnej z jego udziałem, wydatki i nakłady mają bowiem, zgodnie z jego treścią, dotyczyć przedmiotu majątkowego, który znajduje się w majątku odrębnym. Wkład z majątku wspólnego nie wchodzi do majątku odrębnego małżonka wspólnika, ale do majątku spółki, dlatego w omawianej sytuacji uzasadnione jest zastosowanie art. 45 k.r.o. w drodze analogiae legis. Analogię taką można stosować, gdy dyrektywy językowe i systemowe jednoznacznie nie wskazują, że określony przepis dotyczy wyłącznie stanu faktycznego w nim wyznaczonego (*argumentum a contrario*), a równocześnie argumentacja funkcjonalna pozwala przyjąć, że zawarta w przepisie prawnym regulacja odnosi się także do okoliczności podobnych do opisanej w tym przepisie. Celem regulacji prawnej zawartej w art. 45 k.r.o. jest ochrona interesów małżonka, czyniącego przysporzenie majątkowe. Nie ma podstaw do pozbawienia takiej ochrony małżonka, w przypadku wniesienia przez współmałżonka wkładu do spółki z majątku wspólnego, tym bardziej że z reguły wniesione z tego tytułu środki przedstawiają znaczną wartość majątkową. Co do zasady małżonek ten będzie mógł żądać zwrotu połowy wartości środków, które zostały wniesione tytułem wkładu z majątku wspólnego, chyba że sąd ustalił inne udziały małżonków w majątku dorobkowym.

Przyjęte stanowisko, będące konsekwencją oddzielenia majątku spółki i majątków osobistych małżonków, jest bardziej słuszne z punktu widzenia prawnie chronionego interesu małżonka osoby, która wniosła wkład z majątku wspólnego, niż przyznanie mu prawa do udziału w rozumieniu art. 875 k.c. Dzięki przynależności zysku spółki do majątku wspólnego odnosi on korzyść z prowadzenia działalności gospodarczej przez drugiego małżonka, zwłaszcza że może się okazać, iż udział w rozumieniu art. 875 k.c. ma o wiele mniejszą wartość, niż wkład wniesiony z majątku wspólnego.

Z tych względów Sąd Najwyższy, na podstawie art. 390 § 1 k.p.c., podjął uchwałę, jak na wstępie.